

**MIKROMOLIYA TASHKILOTLARIDAN MIKROMOLIYA BANKLARIGA O'TISH
JARAYONINING NAZARIY VA AMALIY JIHLTLARI****Nurmatova Maxliyoxon Raxmatjonovna**

Mustaqil izlanuvchi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431795>

Annotatsiya. Mazkur tezisda mikromoliya tashkilotlarining mikromoliya banklariga transformatsiya jarayonining nazariy asoslari, iqtisodiy zarurati hamda amaliy jihatlari kompleks tarzda o'rganilgan. Tadqiqotda mikromoliya tashkilotlarining moliyaviy tizimdagi o'rni, ularning aholi va kichik biznes subyektlarini moliyaviy xizmatlar bilan qamrab olishdagi roli hamda bank tizimiga integratsiyalashuvi jarayonlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan.

Shuningdek, mikromoliya tashkilotlarining mikromoliya banklariga aylanishi natijasida xizmatlar ko'lamining kengayishi, depozitlarni jalb qilish imkoniyatlarining paydo bo'lishi, kredit portfeli hajmining oshishi hamda moliyaviy barqarorlikning mustahkamlanishi masalalari batafsil yoritilgan.

Tadqiqot davomida mikromoliya tashkilotlarini mikromoliya banklariga transformatsiya qilish jarayonida yuzaga keladigan institutsional, tashkiliy, moliyaviy va huquqiy muammolar hamda ularni bartaraf etish mexanizmlari ilmiy asosda tahlil etilgan. Jumladan, kapital talablarini oshirish, risklarni boshqarish tizimini joriy etish, zamonaviy bank texnologiyalarini qo'llash, korporativ boshqaruvni takomillashtirish va bank nazorati talablariga moslashish kabi masalalar alohida ko'rib chiqilgan. Shu bilan birga, mikromoliya banklari faoliyatini tashkil etishda xalqaro tajribalar, xususan, rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar amaliyoti ham o'rganilib, ularning milliy iqtisodiyotga mos jihatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Mikromoliya tashkilotlari, mikromoliya banklari, moliyaviy inklyuziya, kichik biznes, kreditlash, bank transformatsiyasi, moliyaviy xizmatlar, bank tizimi, institutsional rivojlanish, kapital talablari, moliyaviy barqarorlik, bank xizmatlari, moliyaviy islohotlar, kredit portfeli, bank nazorati.

**THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE TRANSITION PROCESS FROM
MICROFINANCE ORGANIZATIONS TO MICROFINANCE BANKS**

Abstract. This thesis comprehensively studies the theoretical foundations, economic necessity and practical aspects of the transformation process of microfinance organizations into microfinance banks. The study scientifically analyzes the role of microfinance organizations in the financial system, their role in covering the population and small businesses with financial services, and the processes of their integration into the banking system. Also, the issues of expanding the scope of services, the emergence of opportunities for attracting deposits, increasing the size of the loan portfolio, and strengthening financial stability as a result of the transformation of microfinance organizations into microfinance banks are discussed in detail.

During the study, institutional, organizational, financial and legal problems arising in the process of transforming microfinance organizations into microfinance banks and mechanisms for their elimination were analyzed on a scientific basis. In particular, issues such as increasing capital requirements, introducing a risk management system, using modern banking technologies, improving corporate governance, and adapting to the requirements of banking supervision were separately considered. At the same time, international experiences in organizing the activities of microfinance banks, in particular, the practice of developed and developing countries, were studied, and their aspects relevant to the national economy were analyzed.

Keywords: *Microfinance organizations, microfinance banks, financial inclusion, small business, lending, bank transformation, financial services, banking system, institutional development, capital requirements, financial stability, banking services, financial reforms, loan portfolio, banking supervision.*

Tahlil va natijalar

Mikromoliya tashkilotlaridan mikromoliya banklariga o'tish jarayoni so'nggi yillarda moliyaviy sektor rivojlanishining muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ushbu transformatsiya moliyaviy inklyuziyani kengaytirish, kichik biznes subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash hamda bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini oshirishga xizmat qilmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mikromoliya tashkilotlari odatda aholining bank xizmatlaridan yetarlicha foydalana olmaydigan qatlamlari bilan ishlaydi. Shu sababli ularning mikromoliya banklariga aylanishi moliyaviy xizmatlarning ommalashuviga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

So'nggi yillarda dunyo tajribasida mikromoliya tashkilotlarining bank tizimiga transformatsiyasi keng tarqalmoqda. Xususan, Osiyo va Afrika mamlakatlarida mikromoliya banklari kichik biznesni rivojlantirishda muhim rol o'ynamoqda. Masalan, Bangladesh, Hindiston va Indoneziya kabi mamlakatlarda mikromoliya banklari orqali aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi sezilarli oshgan. Tadqiqotlarga ko'ra, ushbu mamlakatlarda mikromoliya banklari faoliyati natijasida kichik biznes subyektlariga berilgan kreditlar hajmi o'rtacha 25–35 foizga oshgan. Bu esa mikromoliya banklari iqtisodiy rivojlanishda muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasida ham mikromoliya sektorini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar natijasida mikromoliya tashkilotlari soni ortib bormoqda. Shu bilan birga, ularni mikromoliya banklariga aylantirish orqali moliyaviy xizmatlar ko'lamini kengaytirish imkoniyatlari paydo bo'lmoqda. Mikromoliya banklari depozitlarni jalb qilish imkoniyatiga ega bo'lishi natijasida ularning kreditlash hajmi oshadi. Bu esa kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, hududlarda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlar uchun mikromoliya banklari muhim moliyaviy manbaga aylanmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mikromoliya tashkilotlarining mikromoliya banklariga transformatsiyasi natijasida xizmatlar turlari kengayadi. Mikromoliya tashkilotlari asosan kichik kreditlar berish bilan shug'ullansa, mikromoliya banklari depozitlar qabul qilish, to'lov xizmatlarini ko'rsatish, masofaviy bank xizmatlarini joriy etish kabi imkoniyatlarga ega bo'ladi.

Bu esa moliyaviy xizmatlar sifati va qulayligini oshiradi. Shu bilan birga, mikromoliya banklari zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etadi. Masalan, mobil banking, internet banking va raqamli kreditlash tizimlari orqali mijozlarga xizmat ko'rsatish samaradorligi oshadi.

Bundan tashqari, mikromoliya banklari tashkil etilishi moliyaviy barqarorlikni ham mustahkamlaydi. Mikromoliya tashkilotlari faqat o'z mablag'lari yoki tashqi moliyalashtirish hisobidan faoliyat yuritsa, mikromoliya banklari depozitlarni jalb qilish orqali resurs bazasini kengaytiradi. Natijada kreditlash hajmi oshadi va bankning moliyaviy barqarorligi mustahkamlanadi. Shu bilan birga, bank maqomiga ega bo'lish risklarni boshqarish tizimini takomillashtirishni ham talab etadi. Bu esa moliyaviy barqarorlikni yanada kuchaytiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mikromoliya banklari kichik biznesni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, yangi tashkil etilgan biznes subyektlari uchun mikromoliya banklari asosiy moliyaviy manba hisoblanadi.

Ushbu banklar kichik miqdordagi kreditlarni tez va qulay shartlarda taqdim etadi. Natijada tadbirkorlik faoliyati rivojlanadi, yangi ish o'rinlari yaratiladi va iqtisodiy o'sish ta'minlanadi.

Shu bilan birga, transformatsiya jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, kapital talablarining yuqoriligi, malakali kadrlar yetishmasligi, texnologik infratuzilmaning yetarli emasligi kabi muammolar mikromoliya tashkilotlarining bank maqomiga o'tish jarayonini murakkablashtiradi. Bundan tashqari, bank nazorati talablariga moslashish ham muayyan vaqt va xarajatlarni talab etadi. Shunga qaramay, ushbu muammolarni bosqichma-bosqich hal etish orqali mikromoliya banklari faoliyatini samarali tashkil etish mumkin.

Mikromoliya tashkilotlarini mikromoliya banklariga aylantirish moliyaviy xizmatlar bozorida raqobatni kuchaytiradi, bank xizmatlarining sifati va qulayligini oshiradi hamda iqtisodiyotning real sektorini moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, mikromoliya banklari hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi daromadlarini oshirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

So'nggi yillarda mikromoliya tashkilotlaridan mikromoliya banklariga o'tish jarayoni jahon moliya tizimida muhim tendensiyaga aylandi. Xususan, 2018–2024-yillar davomida dunyo bo'yicha mikromoliya xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 139 milliondan 210 million nafargacha oshgani kuzatilgan. Bu esa mikromoliya institutlarining moliyaviy tizimdagi ahamiyati ortib borayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, 2023-yil yakunlariga ko'ra, mikromoliya kredit portfeli hajmi dunyo miqyosida 124 milliard AQSh dollariga yetgan bo'lib, bu 2019-yilga nisbatan qariyb 38 foizga oshganini ko'rsatadi.

Osiyo mintaqasida mikromoliya banklari rivojlanishi yanada tez sur'atlarda kechmoqda.

Masalan, Hindistonda 2016-yilda 10 ta mikromoliya banki faoliyat yuritgan bo'lsa, 2023-yilga kelib ularning soni 22 taga yetgan. Ushbu banklar orqali berilgan kreditlar hajmi 2018-yilda 12 milliard dollarni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilda 28 milliard dollarga yetgan. Natijada, kichik biznes subyektlari moliyaviy xizmatlardan keng foydalanish imkoniyatiga ega bo'lgan.

Bangladesh tajribasida ham mikromoliya banklari muhim rol o'ynamoqda. 2020-yilda mikromoliya banklari orqali 32 milliondan ortiq mijozga xizmat ko'rsatilgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 41 million nafarga yetgan. Shu davrda kredit portfeli hajmi 18 milliard dollardan 26 milliard dollargacha oshgan. Bu esa mikromoliya banklari iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatayotganini tasdiqlaydi.

O'zbekiston Respublikasida ham mikromoliya sektorining rivojlanishi sezilarli darajada oshmoqda. Xususan, 2019-yilda mamlakatda 35 ta mikromoliya tashkiloti faoliyat yuritgan bo'lsa, 2022-yilda ularning soni 82 taga, 2024-yilda esa 100 tadan oshgani kuzatilgan. Shu bilan birga, mikromoliya tashkilotlari tomonidan ajratilgan kreditlar hajmi 2020-yilda 1,8 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda 4,5 trillion so'mga, 2024-yil yakunida esa 9 trillion so'mdan oshgan.

Shuningdek, 2021–2024-yillar davomida mikromoliya xizmatlaridan foydalanuvchi mijozlar soni ham sezilarli oshgan. 2021-yilda 1,2 million nafar mijoz mikromoliya xizmatlaridan foydalangan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 2,3 million nafarga yetgan, 2024-yilda esa 3 million nafardan oshgan. Bu esa mikromoliya sektorining aholining moliyaviy xizmatlarga bo'lgan ehtiyojini qondirishdagi rolini ko'rsatadi.

Mikromoliya tashkilotlarini mikromoliya banklariga aylantirish natijasida depozitlarni jalb qilish imkoniyatlari ham kengaymoqda.

Xususan, 2022-yilda mikromoliya banklari orqali jalb qilingan depozitlar hajmi 1,5 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 3,8 trillion so'mga yetgan. Bu esa mikromoliya banklarining resurs bazasi mustahkamlanayotganini ko'rsatadi.

Hududlar kesimida tahlil qilinganda, mikromoliya banklari faoliyati ayniqsa qishloq hududlarida samarali natijalar bermoqda. 2023-yilda mikromoliya kreditlarining 46 foizi qishloq hududlariga to'g'ri kelgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 52 foizga yetgan. Bu esa mikromoliya banklari qishloq xo'jaligi va kichik biznesni rivojlantirishda muhim rol o'ynayotganini ko'rsatadi.

Shuningdek, mikromoliya banklari orqali berilgan kreditlarning tarkibi ham o'zgarib bormoqda. 2022-yilda kichik biznes kreditlari ulushi 38 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 47 foizga yetgan. Shu bilan birga, iste'mol kreditlari ulushi 2022-yilda 42 foiz bo'lgan bo'lsa, 2024-yilda 35 foizga kamaygan. Bu esa mikromoliya banklari real sektorni moliyalashtirishga ko'proq e'tibor qaratayotganini ko'rsatadi.

Xulosa

Mikromoliya tashkilotlaridan mikromoliya banklariga o'tish jarayoni moliyaviy sektorni rivojlantirishning muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda mikromoliya tashkilotlari faoliyati sezilarli darajada kengayib, ularning moliya bozoridagi ulushi ortib bormoqda.

Xususan, 2019–2024-yillar davomida mikromoliya tashkilotlari sonining 35 tadan 100 tadan ortiq darajaga yetishi hamda kredit portfeli hajmining 1,8 trillion so'mdan 9 trillion so'mdan oshgani mikromoliya sektorining jadal rivojlanayotganini ko'rsatadi.

Shuningdek, mikromoliya xizmatlaridan foydalanuvchilar sonining 2021-yildagi 1,2 million nafardan 2024-yilda 3 million nafarga yetishi moliyaviy inklyuziyaning kengayib borayotganini tasdiqlaydi. Bu esa mikromoliya tashkilotlarini mikromoliya banklariga aylantirish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Mikromoliya banklari depozitlarni jalb qilish, keng ko'lamdagi kredit xizmatlarini taqdim etish hamda zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali moliyaviy xizmatlar sifatini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, mikromoliya banklariga transformatsiya qilish natijasida kichik biznesni moliyalashtirish hajmi oshib, real sektorni qo'llab-quvvatlash kuchaymoqda. Xususan, 2022–2024-yillar davomida kichik biznes kreditlari ulushi 38 foizdan 47 foizgacha oshgani tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, qishloq hududlarida kreditlash hajmining 46 foizdan 52 foizgacha oshishi mikromoliya banklarining hududiy iqtisodiy rivojlanishga ham katta hissa qo'shayotganini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, mikromoliya banklari tashkil etilishi moliya bozorida raqobatni kuchaytiradi, bank xizmatlarining sifati va qulayligini oshiradi hamda aholining moliyaviy savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu transformatsiya jarayonida kapital talablarining oshishi, malakali kadrlar yetishmasligi hamda texnologik infratuzilmani takomillashtirish zarurati kabi muammolar ham mavjud. Biroq, ushbu muammolarni bosqichma-bosqich hal etish orqali mikromoliya banklari faoliyatini samarali tashkil etish mumkin.

Mikromoliya tashkilotlaridan mikromoliya banklariga o'tish jarayoni moliyaviy inklyuziyani kengaytirish, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash, yangi ish o'rinlarini yaratish hamda iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Shu sababli mikromoliya sektorini rivojlantirish, normativ-huquqiy bazani takomillashtirish va raqamli bank xizmatlarini keng joriy etish mikromoliya banklari rivojlanishining ustuvor yo'nalishlari bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2022. Bank va moliya tizimini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi, 2022. Mikromoliyaviy faoliyat to'g'risida Qonun. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2023. Mikromoliya tashkilotlari faoliyatini tartibga solish to'g'risida nizom. Toshkent: Markaziy bank.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2024. O'zbekiston Respublikasi bank tizimi rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlari. Toshkent: Markaziy bank.
5. Ledgerwood, J., 2013. The New Microfinance Handbook: A Financial Market System Perspective. Washington DC: World Bank.
6. Armendáriz, B. & Morduch, J., 2010. The Economics of Microfinance. Cambridge: MIT Press.
7. Rosenberg, R., 2018. Microfinance Transformation and Bank Development. Washington DC: CGAP.
8. World Bank, 2020. Global Financial Development Report. Washington DC: World Bank.
9. International Finance Corporation (IFC), 2022. Microfinance and SME Finance Development. Washington DC: IFC.
10. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, 2023. Moliyaviy sektor rivojlanishi to'g'risida hisobot. Toshkent: Moliya vazirligi.
11. Grameen Bank, 2022. Annual Report. Dhaka: Grameen Bank.
12. Asian Development Bank, 2020. Microfinance Growth and Financial Stability. Manila: ADB.
13. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2024. Bank tizimi statistik byulleteni. Toshkent: Markaziy bank.